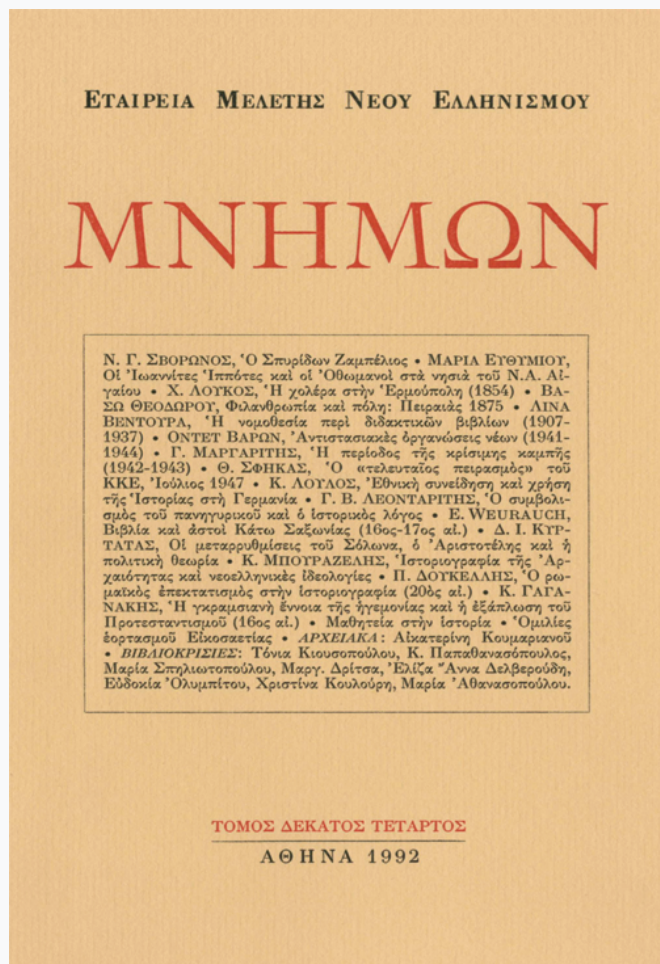

Μνήμων

Τόμ. 14 (1992)

Alice Teichova and P. L. Cottrell (eds), *International Business and Central Europe 1918-1939*, Leicester University Press, N.Y. 1983.

ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ ΔΡΙΤΣΑ

doi: [10.12681/mnimon.512](https://doi.org/10.12681/mnimon.512)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΔΡΙΤΣΑ Μ. (1992). Alice Teichova and P. L. Cottrell (eds), *International Business and Central Europe 1918-1939*, Leicester University Press, N.Y. 1983. *Μνήμων*, 14, 330-333. <https://doi.org/10.12681/mnimon.512>

νότα δίνονται χωρίς συναισθηματισμούς ή άλλες εκτιμήσεις. Δεν θα γινόταν κι αλλιώς καθώς συνεχώς εξελίσσονταν και δεν υπήρχε ο αναγκαίος χρόνος. Τò κείμενο δεν συγκρίνεται με τò ήμερολόγιο του Πληζιώτη ως προς τόν πλούτο τών εκφραστικῶν μέσων, τὴν ἔκταση καὶ τὴν ζωντάνια. Μᾶς μεταδίδει πάντως τὸ κλίμα ποὺ ἐπικρατεῖ στὶς μονάδες, τὶς ἀτομικὲς προσπάθειες ἐπιβίωσης, ἐνῶ ὁ πόλεμος ἐξελίσσεται καὶ παρασέρνει τὰ πάντα.

Τὸ ἡμερολόγιο ἐκδίδεται ἀπὸ συγγενικὸ πρόσωπο, τὴν Ἑλένη Ἀνδρουλῆ, μὲ φωτογραφικὴ ἀνατύπωση τῆς κάθε χειρόγραφης σελίδας καὶ τὴ μεταγραφή της ἡ αἴσθησις τῆς ἀμεσότητος ἐντείνεται ἔτσι γιὰ τὸν ἀναγνώστη. Συνοδεύεται ἀπὸ χάρτη τῆς πορείας τοῦ συντάκτη.

ΜΑΡΙΑ ΣΠΗΛΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ

Alice Teichova and P. L. Cottrell (eds), *International Business and Central Europe 1918-1939*, Leicester University Press, N.Y. 1983.

Πρόκειται γιὰ συλλογικὸ ἔργο ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἐμφάνιση καὶ λειτουργία «πολυεθνικῶν» ἐπιχειρήσεων στὴν Ἀνατολικὴ καὶ Κεντρικὴ Εὐρώπη στὴν περίοδο τοῦ Μεσοπολέμου.

Πιο συγκεκριμένα, οἱ δεκαῆξι μελέτες ποὺ περιλαμβάνονται στὸν τόμο ἐπιχειροῦν

Inter- national Business & Central Europe 1918- 1939

**Edited by Alice Teichova
and P.L.Cottrell**

να ἀναλύσουν τὶς σχέσεις μεταξύ βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ τραπεζῶν ποὺ ἔδρευαν στὴ Δυτικὴ Εὐρώπη καὶ ποὺ εἶχαν ἰδρύσει θυγατρικὲς ἐπιχειρήσεις στὴν Κεντρικὴ, Ἀνατολικὴ καὶ Νοτιοανατολικὴ Εὐρώπη στὴ διάρκεια τοῦ μεσοπολέμου. Ἡ συγκέντρωση αὐτῶν τῶν ἀρθρῶν μὲ ἐνιαία προβληματικὴ ἀποτελεῖ τὴν πρώτη σοβαρὴ προσπάθεια ἀνάλυσης τῶν επιχειρηματικῶν συμφερόντων τοῦ ξένου κεφαλαίου σὲ μιὰ περίοδο οικονομικῶν ἀνακατατάξεων καὶ σὲ μιὰ περιοχὴ τῆς ὁποίας ἡ ἐθνικὴ φυσιογνωμία ἀλλάξε ριζικὰ μετὰ τὴ διάλυση τῆς Αὐстроουγγαρίας τὸ 1918 καὶ τὴ δημιουργία νέων κρατῶν, στὰ πλαίσια τῆς Συνθήκης τῶν Βερσαλλιών καὶ τοῦ Τριανόν.

Οἱ μελέτες τονίζουν τὴν οικονομικὴ πλευρὰ τῆς ἐπιρροῆς τῶν «Μεγάλων Δυνάμεων» στὶς νέες χώρες μὲ σκοπὸ νὰ κατανηθοῦν οἱ μηχανισμοὶ διεξόδου μὲ τὴ μορφή ἀμεσῶν ἐπενδύσεων στὴ βιομηχανία καὶ στὶς τράπεζες ἀπὸ βρεταννικά, γαλλικά, γερμανικά καὶ ἄλλα ξένα κεφάλαια.

Ὁ τόμος διαιρεῖται σὲ πέντε μέρη, ἓνα πρῶτο γενικὸ εἰσαγωγικὸ καὶ τέσσερα

ἄλλα ποὺ ἀφιερώνονται σὲ διάφορες χώρες-εξαγωγεῖς κεφαλαίων. Τὸ πρῶτο μέρος πραγματεύεται τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων στὶς χώρες ποὺ ἐπιδιώκουν τὴν επέκταση τῶν δραστηριοτήτων τους σὲ νέους γεωγραφικοὺς χώρους. Ἐπιχειρεῖται μιὰ σύγ-

κριση ως προς την εμφάνιση των μεγάλων επιχειρήσεων στις Η.Π.Α., Βρετανία, Γερμανία και τονίζεται ο καταμερισμός εργασίας που υπάρχει ανάμεσα στις χώρες αυτές με την εξειδίκευση σε διαφορετικούς τομείς, όπως για παράδειγμα τη χημεία και τον εξηλεκτρισμό στη Γερμανία, τη μηχανολογία στις Η.Π.Α., τα εμπορικά δίκτυα στη Βρετανία. (A. Chandler Jr.). Τίθεται το ερώτημα στη συνέχεια αν οι μεγάλες επιχειρήσεις με την επέκταση που επεδίωξαν επέτυχαν ανάλογη συγκέντρωση στις νέες χώρες ενδιαφέροντος. Οι δείκτες που παρατίθενται (A. Teichova, P. Cottrell) οδηγούν στη διαπίστωση ότι ήδη υπήρχαν μεγάλες επιχειρήσεις στις χώρες της Κεντρικής, Ανατολικής και Νοτιοανατολικής Ευρώπης και προπολεμικά. Η μεταπολεμική διείσδυση του ξένου κεφαλαίου όμως υπήρξε έντονη και ενίσχυσε την τάση συγκέντρωσης που ήδη είχε αρχίσει ενωρίτερα με εγχώρια κεφάλαια.

Διερευνάται ειδικότερα η περίπτωση των μεσαίων επιχειρήσεων στην Αυστρία (A. Mosser) και τεκμηριώνεται η διαδικασία συγκέντρωσης ευθύς μετά την κρίση των ετών 1901-1902. Η στρατηγική που ακολουθούσαν οι επιχειρήσεις εφαρμόζοντας την κάθετη, οριζόντια και διαγώνια ολοκλήρωση δεν οδηγούσε μόνον σε μεγαλύτερη τεχνικο-οικονομική πρόοδο αλλά αποσκοπούσε κυρίως στην αποτελεσματική κατάληψη και διατήρηση διεθνών αγορών. Επισημαίνεται επίσης η αποσύνθεση των παλιών αγορών και δομών και η εμφάνιση νέων, ενώ συνυπάρχουν στους κόλπους των επιχειρήσεων αρχαϊκές και σύγχρονες επενδυτικές μέθοδοι και στρατηγικές. Η πρακτική αυτή των επιχειρήσεων θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως προσπάθεια προσαρμογής στη δομή των αγορών, όπως έχει υποστηρίξει παλιότερα ο A. Gerschenkron, ή μπορεί να είναι φυσικό επακόλουθο της βιομηχανικής διαδικασίας που οδηγεί στη συγκέντρωση, όπως υποστηρίζει ο A. Chandler.

Το δεύτερο μέρος του Τόμου ασχολείται με τη δράση των γερμανικών επιχειρήσεων στην Ανατολική Ευρώπη. Ξεχωρίζει η μελέτη για τα Σωληνουργεία Mannesmann (A. Teichova) που είχαν διάφορες παραγωγικές και άλλες μονάδες στην Αυστρία, Τσεχοσλοβακία, Βουλγαρία, Βρετανία, Ιρλανδία κλπ. Υποστηρίζεται ότι με τις μεταβολές των συνόρων, μετά την κατάρρευση της Αυστροουγγαρίας, η εταιρεία μεταβλήθηκε ουσιαστικά σε πολυεθνική αλλά λειτούργησε ανάλογα με τις ανάγκες και τις ευκαιρίες άλλοτε ως πολυεθνική και άλλοτε ως εθνική μεγάλη επιχείρηση με πολλά εξειδικευμένα τμήματα σε διάφορες περιοχές. Η στρατηγική της, εφαρμόζοντας μεθόδους κάθετης και οριζόντιας ολοκλήρωσης, επεδίωξε να εξασφαλίσει τόσο τις αναγκαίες πρώτες ύλες για την παραγωγή όσο και περισσότερες αγορές για τη διάθεση των προϊόντων της. Μεθοδολογικά, η μελέτη επισημαίνει τον κίνδυνο των υπερβολικών θεωρητικών γενικεύσεων για τη λειτουργία των μεγάλων επιχειρήσεων και των πολυεθνικών, ιδιαίτερα εκείνων που διαθέτουν μεγάλο δικτυο εξειδικευμένων μονάδων παραγωγής και διάθεσης των προϊόντων τους.

Εξετάζονται επίσης οι περιπτώσεις της I. G. Farbenindustrie και της Siemens (V. Schröter, H. Schröter), στους τομείς των χημικών και του εξηλεκτρισμού. Στον πρώτο τομέα επιχειρήθηκε συγκεκριμένη στρατηγική άμεσων επενδύσεων στη Νοτιοανατολική Ευρώπη παρότι το κυριαρχικό ενδιαφέρον αφορούσε πωλήσεις χημικών προϊόντων. Ωστόσο, με την εφαρμογή προστατευτικών μέτρων από πολλές χώρες, έγινε απαραίτητη η παραγωγή εκτός Γερμανίας, ιδιαίτερα για τα φαρμακευτικά προϊόντα, κυρίως μετά το 1930. Η IG Farben επεδίωξε επίσης τη δημιουργία καρτέλ σε βιομηχανικά αναπτυσσόμενες χώρες όπως η Τσεχοσλοβακία.

Η Siemens, μία από τις μεγαλύτερες γερμανικές επιχειρήσεις του μεσοπολέμου ειδικευμένη σε παραγωγή ηλεκτρικού υλικού, είχε πάντοτε εξαγωγικό προσανατολισμό και ακολουθούσε εξαιρετικά συντηρητική πολιτική. Οι θυγατρικές της Telefunken και Osram ήλεγχαν εμπορικά και με εργοστάσια τις αγορές της Κεντρικής και Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Η Osram είχε εργοστάσια στη Τσεχοσλοβακία, στην Ελλάδα και στην Πο-

λωνία. Ωστόσο, οι σημαντικές αποφάσεις για εξαγωγές προϊόντων λαμβάνονταν στα κεντρικά γραφεία στο Βερολίνο ενώ όσες αφορούσαν την Κεντρική και Νοτιοανατολική Ευρώπη στη Βιέννη που παρέμενε το κέντρο λήψης αποφάσεων γι' αυτές τις περιοχές. Τα νέα σύνορα που δημιουργήθηκαν από τη Συνθήκη του Τριανόν μεταξύ 1920 και 1923, ευνόησαν τη Siemens που εγκατέστησε εργοστάσια σε κάθε νέα χώρα, χωρίς όμως να ευνοεί την εκβιομηχάνιση των νέων χωρών αλλά επιδιώκοντας να διατηρεί τον όγκο πωλήσεων ανεπηρέαστο και ελεγχόμενο από τη Γερμανία εκτός αν μία αγορά κινδύνευε να χαθεί λόγω ανταγωνισμού. Τότε εγκαθιστούσε ταχύτατα εργοστάσια παραγωγής, όπως λ.χ. στη Τσεχοσλοβακία.

Ο ανταγωνισμός, στην περίοδο της κρίσης (1929-32) εντοπίσθηκε στην παραχώρηση μονοπωλιακών συμβάσεων, π.χ. για τηλεφωνικά δίκτυα με ανταγωνιστές Σουηδούς, Άγγλους και Αμερικανούς. Ενώ αλλού απέτυχε, επέτυχε στην Ελλάδα να εξασφαλίσει το μονοπώλιο σε συνεργασία με τη Σουηδική Εταιρεία Ericsson. Η Ελλάδα ήταν σημαντική αγορά για τις γερμανικές εξαγωγές και οι διαπραγματεύσεις έγιναν απευθείας από το Βερολίνο αλλά με ισχυρό σύνδεσμο τον Α. Ζαχαρίου.

Το τρίτο μέρος αναφέρεται στη διείσδυση του γερμανικού και του σουηδικού κεφαλαίου στην ίδια περιοχή, με αιχμή την παραχώρηση μονοπωλίων ειδικότερα στην περίπτωση των σπέρτων (πυρίων). Τονίζεται και πάλι η προσπάθεια των ξένων εταιρειών — εδώ της Σουηδικής Σπιρτοβιομηχανίας — να κατακτήσει και να διατηρήσει νέες αγορές όπως η Τσεχοσλοβακία, η Βουλγαρία, η Ρουμανία και η Ελλάδα. Στην περίπτωση της τελευταίας, η Σουηδική Εταιρεία κατόρθωσε να εκτοπίσει την Αυστριακή ανταγωνιστριά της SOLO το 1920 (Ulla Vikander).

Το τέταρτο μέρος του τόμου αναφέρεται στη διείσδυση και στις σχέσεις του δυτικού κεφαλαίου με τις εμπορικές τράπεζες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (P. Cottrell).

Αφού επισημανθεί ο ρόλος της διπλωματίας, υποστηρίζεται ότι υπήρχαν ουσιώδεις διαφορές ανάμεσα στη Βρετανία και τη Γαλλία. Για τη Γαλλία φαίνεται πως η αγορά κεφαλαίων χρησιμοποιείτο σαν όργανο εφαρμογής της εξωτερικής πολιτικής, ενώ η Αγγλία ήταν λιγότερο πιεστική. Πάντως συμεριζόταν τους φόβους για την ανασυγκρότηση της Γερμανίας. Έτσι η πολιτική του αγγλογαλλικού κεφαλαίου αποσκοπούσε στην απομόνωση της Γερμανίας από τις αγορές της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Τονίζεται ωστόσο ταυτόχρονα ότι η απόκτηση σημαντικών τμημάτων του μετοχικού κεφαλαίου κεντρο-ευρωπαϊκών τραπεζών ήταν επίσης αποτέλεσμα και της θέλησης των ανατολικών χωρών να εισαγάγουν ξένα κεφάλαια.

Πάντα στα πλαίσια σύγκρισης Βρετανίας και Γαλλίας αναφέρεται η περίπτωση της Banque de l'Union Parisienne (E. Bussiere) και των σχέσεών της με την Τράπεζα Αθηνών, και αξιολογείται ως απόπειρα της BUP να διατηρήσει την επιρροή της στην περιοχή φοβούμενη πιθανή επάνοδο τόσο της Γερμανίας όσο και της Βρετανίας και της Αμερικής. Από το 1928 εξάγει κεφάλαια στην Ελλάδα και δημιουργεί με την Τράπεζα Αθηνών την Γαλλοελληνική Υποθηκική Τράπεζα που ελεγχόταν από το συμβούλιο της στο Παρίσι. Για άλλες χώρες μεγαλύτερου ενδιαφέροντος απ' ότι η Ελλάδα, λ.χ. Ρουμανία, οι τραπεζικές επενδύσεις είναι μόνον ένα βήμα, σύμφωνα με τα συμπεράσματα της μελέτης, για την εξασφάλιση σημαντικότερων επιχειρήσεων όπως κρατικά δάνεια και βιομηχανικές επενδύσεις.

Εναλλακτική οπτική και νέα διάσταση στο επίμαχο θέμα της διείσδυσης του ξένου κεφαλαίου στην Νοτιοανατολική Ευρώπη προσφέρεται τέλος από τη μελέτη για την Ουγγαρία (G. Ranki). Η μελέτη αναφέρεται στην Ουγγρική Πιστωτική Τράπεζα η οποία σε μία πρώτη φάση επέτρεψε την είσοδο ξένου κεφαλαίου το 1920 ενθαρρύνοντας μάλιστα και τη δημιουργία καρτέλ. Μετά τον πόλεμο όμως αναθεώρησε την πολιτική της επιδιώ-

κοντας ν' αυξήσει την αυτονομία της έναντι του ξένου κεφαλαίου για να εξελιχθεί έτσι στον σπουδαιότερο επενδυτικό φορέα της Ουγγαρίας.

Η συλλογική αυτή εργασία, εκτός από τα υψηλού επιστημονικού επιπέδου άρθρα που συγκεντρώνει προσφέροντας πλούτο νέων πληροφοριών σ' ένα θέμα που επί χρόνια αποτελέσει περισσότερο αντικείμενο ιδεολογικών αντιπαράθεσεων παρά επιστημονικού προβληματισμού, περιλαμβάνει επίσης και σχόλια στα κείμενα. Τα σχόλια παρουσιάζουν εξίσου σημαντικοί επιστήμονες και συμβάλλουν στην αποτελεσματική σχηματοποίηση / αποδέσμευση των ερωτημάτων και των προβλημάτων της οικονομικής ιστορίας και της ιστορίας επιχειρήσεων.

Η αξία ενός τέτοιου έργου είναι προφανής, ιδιαίτερα για την Ελλάδα, όπου θα μπορούσε να τροφοδοτήσει τις συζητήσεις για το ρόλο του ξένου κεφαλαίου και των πολυεθνικών με νέες οπτικές συνδεδοντάς τις και με τη στρατηγική των ελληνικών επιχειρήσεων και τραπεζών στα πλαίσια της οικονομίας της Νοτιοανατολικής Ευρώπης.

ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ ΔΡΙΤΣΑ

Γρηγόρης Γρηγορίου, *Μνήμες σέ άσπρο και μαύρο. 1: Τά ήρωϊκά χρόνια*. Λιγόκερως, 1988 (Κινηματογραφικό άρχειο, 102).

Τά τελευταία χρόνια παρατηρείται έντονο έκδοτικό ενδιαφέρον για θέματα που έχουν σχέση με τον κινηματογράφο, τó όποιο ανταποκρίνεται, φαντάζομαι, σέ ανάλογη ζήτηση του άναγνωστικού κοινού: βιογραφίες διάσημων ξένων σκηνοθετών και ήθοποιών, άπομνημονεύματα, μεταφράσεις θεωρητικών έργων, φιμολογραφίες, έκδοση σεναρίων.

Σ' αυτή την κίνηση, ó ελληνικός κινηματογράφος κρατάει πολύ μικρή θέση. Όστόσο, έκαναν την εμφάνισή τους όρισμένες έργασίες, που άν και διαφορετικές μεταξύ τους ως προς τó είδος ή την άρτιότητα, δέν παύουν νά είναι σημαντικά βοηθήματα για τόν έρευνήτή τής ιστορίας του ελληνικού κινηματογράφου. Άναφέρω ένδεικτικά τήν πολύ άξιόλογη μελέτη τής Χρυσάνθης Σωτηροπούλου, *Έλληνική κινηματογραφία, 1965-1975: θεσμικό πλαίσιο - οικονομική κατάσταση*, Θεμέλιο 1989, όπου για πρώτη φορά συγκεντρώνονται και ανάλυνται στοιχεία σχετικά με τήν παραγωγή και τή διακίνηση ελληνικών ταινιών, τήν κρατική πολιτική, τή σχέση ταινιών-κοινού, στό μεταβατικό διάστημα 1965-1975. Άναφέρω επίσης τή *Φιλμολογία ελληνικού κινηματογράφου (1914-1984)*, σύνταξη-έπιμέλεια Στάθη Βαλούκου, Έταιρεία Έλλήνων Σκηνοθετών, 1984, που, παρά τīs άτέλειές της, καθώς και τήν έλλειψη ένός γενικού εύρετηρίου όνομάτων, συγκεντρώνει σημαντικό άριθμό ταινιών και άποτελει — άπό τή φύση της — βασικό βοήθημα για τούς ενδιαφερόμενους. Τά τυχόν λάθη δέν άναιρούν τή χρησιμότητα τής φιμολογίας και τó πρόβλημα του εύρετηρίου μπορεί

